

SAMI FRASHËRI PËR VRASJEN E MEHMET ALI PASHËS

Sami Frashëri është kronisti më besnik i ngjarjeve dhe i zhvillimeve të bujshme gjatë kohës së Lidhjes së Prizrenit. Ishte intelektual i madh në Perandorinë Osmane dhe njohës dhe përcjellës i transformimeve dhe i reformave politike - shoqërore që Perandoria Osmane kishte filluar t'i bëjë në fillim të shekullit XIX duke qenë tashmë e bindur se këto reforma ishin të domosdoshme. Reforma këto të cilat i mbështeste dhe i nxiste edhe Samiu në shtypin turk me shpresë se nga këto do të përfitonin edhe Shqipëria e shqiptarët.

Në kohën e Krizës Lindore, kur i sëmuri i Bosforit ishte shtrënguar të bëjë kompromise të shumta politike vetëm e vetëm që të mund të mbijetoj, Samiu është shumë aktiv në shtypin turk, me shpjegime, komentime e polemika të shumta ngase nga politika e koncesioneve dhe e lëshimeve të shumta të Portës së Lartë më së shumti pësonin shqiptarët dhe trojet e tyre.

Ngjarjet gjatë Krizës Lindore zhvilloheshin në dëm të shqiptarëve, prandaj edhe kishin filluar t'i brengosnin shumë ata, sidomos veprimtarët dhe patriotët e shquar që punonin për çështjen kombëtare. Këto ngjarje, veçmas pas luftës ruso-turke 1877-1878 kur Porta e Lartë me marrëveshjen e Shën Stefanit, të 3 janarit 1878 u detyrua të pranojë diktatin e Ruisë, me ç'rast parashihej krijimi i Bullgarisë së Madhe në dëm të trojeve shqiptare si dhe aspiratat e shteteve të tjera fqinje si të Greqisë, Serbisë e Malit të Zi ndaj tokave shqiptare bënë që shqiptarët të organizohen si politikisht ashtu edhe ushtarakisht dhe kështu u formuan Lidhjen Shqip-

tare të Prizrenit, organizatë politiko-ushtarake e shqiptarëve që për herë të parë paraqet organizimin mbarkombëtar të shqiptarëve në mbrojtje të tërësisë tokësore të Shqipërisë, sidomos pas Kongresit të Berlinit (qershor 1878), ku forcat e mëdha vendosën që Malit të Zi t'i jepeshin Plava dhe Gusia. Kjo bëri që Lidhja Shqiptare t'i drejtohej Kongresit e Portës së Lartë me akte e memorandume duke kërkuar që të respektojnë kërkesën e shqiptarëve për ruajtjen e tërësisë tokësore të trojeve shqiptare, për të njohur kombin e gjuhën shqipe dhe autonominë e cila pastaj do të shpiente deri te pavarësia e Shqipërisë.

Kështu Lidhja Shqiptare shënon ndeshjen e parë frontale të organizuar të popullit shqiptar me sunduesit osmanë dhe me Fuqitë e Mëdha që për interesa të tyre strategjike donin të bënin pazarllëk me trojet shqiptare, si dhe ndeshjen frontale me shtetet ekspansioniste fqinje ballkanike, të cilat kishin përkrahjen direkte të Rusisë, por edhe të shteteve të tjera evropiane.

Vendimi i Kongresit të Berlinit që Plava dhe Gusia t'i jepeshin Malit të Zi kishte shkaktuar pezëm e irritim të madh te shqiptarët, të cilët tashmë nëpërmjet të organizatës së tyre të Lidhjes së Prizrenit ishin zotuar se nuk do të japin asnjë pëllëmbë të tokës së tyre pa luftë. Dhe, Porta e Lartë për ta realizuar këtë obligim që kishte marrë, në Kosovë e dërgon gjeneralin i vet të shquar Mehmet Ali pashë Maxharrin, i cili njëherit kishte qenë edhe anëtar e delegacionit të portës në Berlin. Mirëpo, siç dihet shqiptarët e mllëfosur këtë e vrasin në Gjakovë. Vrasja e tij pati jehonë të madhe në arenën politike botërore dhe në shtypin turk e atë botëror, ngase kjo vrasje konsiderohet fillimi i konfrontimit të drejtpërdrejt të shqiptarëve, respektivisht Lidhjes Shqiptare me ushtrinë turke dhe me ato fqinje të cilat dëshirojnë të grabisin pjesë nga tokat shqiptare. Për vrasjen e Mehmet Ali pashës historiografia jonë ka shkruar mjaft, por është me interes për lexuesit dhe për shkencën tonë të shohim se si e ka përcjellë dhe si e ka trajtuar këtë ngjarje në shtypin turk, ideologu i Lidhjes Shqiptare Sami Frashëri. Meqë shtypi i huaj e ai turk ngjarjen e Gjakovës e shfrytëzojnë për të vjellë vrer kundër

shqiptarëve Samiu, duke iu përgjigjur atyre, dhe duke dashur t'i shpreh aspiratat e shqiptarëve detyrohet që në gazetën *Terxhuman-i Shark*, të cilën e drejtonte ai, katër herë të paraqitet me shkrime analitike.

Kështu, Samiu në shkrimin e tij me titull "*Hollësitë e vërteta mbi ngjarjen e Gjakovës*" në fillim përshkruan ardhjen e Mehmet Ali pashës në Prizren, takimet e tij me anëtarët e Këshillit Qendror të Lidhjes dhe me udhëheqësit e pushtetit osman të cilëve ua kumton detyrimet e Perandorisë të marra nga Kongresi. Pastaj, shkruan se kërkesa e tij që të jepeshin tokat shqiptare kishte krijuar pakënaqësi dhe revoltë të bashkëbiseduesit e tij, se në qytet nuk kishte qetësi dhe siguri, kurse telashet dhe shqetësimet kishin marrë përmasa të mëdha. Pasi që përshkruan rastin e vrasjes së telegrafistit të Pashës, njofton se Pashai kishte kërkuar që urgjentisht t'i dërgoheshin dy taborre ushtarë nga Komanda ushtarake e Prishtinës dhe se po atë ditë ai kumtoi se do ta lëshonte Prizrenin e do të shkonte në Gjakovë. Gjendja ishte edhe më e tensionuar në Gjakovë, prandaj e bindin Mehmet pashën që së pari të shkonte një grup i përbërë nga figurat e shquara shqiptare i udhëhequr nga Abdullah pashë Dreni nga Gjakova me qëllim që t'i ulin tensionet e ta qetësojnë situatën në qytet. Kështu Samiu shkruan se ky grup do të njoftonte për ndikimin që do të ushtronin këta në popull, por "pa pritur njoftimet e tyre Mehmet Ali pasha, i cili kishte injoruar vërejtjet e vazhdueshme të udhëheqësve të popullit dhe nuk u kishte vënë veshin lutjeve që i bëheshin, pas dy ditësh shkoi në Gjakovë".

Natyrisht që shkuarja në Gjakovë për shkak të mllëfit të madh të malësorëve gjakovarë ishte e rrezikshme, sepse ata e dinin misionin për të cilin kishte vajtur atje Mehmet Ali pasha. Kështu, qysh të nesërmen pasi kishte arritur në Gjakovë, malësorët e kishin rrethuar konakun e Abdullah pashës ku ishte vendosur Mehmet Ali Pasha. Në këtë artikull të Samiut në vazhdim mësojmë se në mbërmje pesëdhjetë-gjashtëdhjetë malësorë të armatosur me pushkë kishin hyrë në konak me arsyetim se donin ta shihnin

¹ Sh. S a m i, *Terxhuman-i Shark*, nr. 134, 30. 8 (11. 9) 1878, f. 1.

pashën turk. Pasi që thuhet se me vështirësi i kishin nxjerrë nga konaku me arsyetim se në atë moment duhej të mblidhej mexhlisi, prandaj pos tyre, edhe nja dyqind malësorë të tjerë të armatosur që gjendeshin në oborr i kishin bindur dhe i kishin nxjerrë jasht portës dhe i kishin mbyllur dyert. Atëherë u hetua se shtëpia qenkësh rrethuar nga 1500 malësorë të armatosur e të revoltuar.

Në këtë artikull të Samiut thuhet se natën ishte luftuar dhe në mëngjes pasi që jepet besa hapen dyert dhe shqiptarët tërhiqen pak përtej dhe ulen. M. Ali Pasha ditën e shfrytëzon për t'i konsoliduar radhët dhe e dërgon një kalorës në Prizren për të dërguar një nga dy taborrët që ishin kërkuar dhe në vazhdim Samiu shkruan: "Atë ditë kishte ardhur një taborr ushtarësh dhe, sado që dy çeta ishin marrë brenda në shtëpi dhe pjesa e mbetur ishte vendosur përreth saj, malësorët me rrethimin që u kishin bërë, ua kishin ndërprerë furnizimin me ujë e bukë dhe ushtria deri në drekë të ditës së nesërme kishte mbetur pa ujë e pa bukë. Zaten, për shkak se ishin të lodhur dhe kishin ngelur pa rrugëdalje, edhe pse u ishte dhënë komanda që të luftonin me armë kundër disa mijëra malësorëve që ishin rreth e përqark, të ndodhur pa rrugëdalje tjetër, ushtarët kishin pranuar ofertën e malësorëve që t'i dorëzonin armët. Prandaj ata pasi i dorëzuan armët u tërhoqën. Në ato çaste edhe pse Mehmet Ali pasha kishte dalë prej shtëpisë së Abdullah pashës dhe kishte hyrë në një shtëpi tjetër, malësorët ashtu sikur mbytën Abdullah pashën me njerëzit e tij dhe i dogjën shtëpinë, po ashtu vranë edhe Mehmet Ali pashën bashk me disa që ishin në përcjellje të tij, pa u marrë vesh se ç'kishte ndodhur me njerëzit e tjerë që ishin nën komandën e tij"².

Samiu e përshkruan vrasjen e Mehmet Ali pashës në këtë artikull të tij, por ai për këtë ngjarje do të detyrohet të shkruaj menjëherë të nesërmen në gazetën e përmendur për t'i përmendur shkaqet dhe motivet e kësaj vrasjeje, e do të detyrohet të shkruaj edhe dy-tri herë të tjera, i nxitur nga shkrimet e shumta në shtypin

² Sh. S a m i, *Terxhuman-i Shark*, nr. 134, 30. 8 (11. 9) 1878, f. 2.

turk e atë botëror duke u vënë tashmë haptas në mbrojtje të çështjes shqiptare.

Samiu në nisje të artikullit tjetër shkruan: "Do t'i përmendim arsyet që ishin shkasi për vrasjen e të ndjerit Mehmet Ali pasha, për të kundërshtuar disa gazeta të cilat këtë vrasje e komentojnë sipas dëshirës së tyre. Përpyekjet e tyre (...) që në përgjithësi ta akuzojnë popullin shqiptar për hajdutëri dhe tradhti, e bëjnë edhe më të madhe nevojën për t'i përmendur shkaqet e vërteta"³.

Me qëllim që t'i bëjë më të kuptueshëm shkaqet dhe motivet e vrasjes së pashait Samiu shkruan: "Nuk është e panjohur se epilog-ët brengosës që ka sjellë lufta e fundit (mendon në luftën ruso-turke 1877-1878 - A. H.) dhe sidomos humbjet tokësore që rezultuan nga vendimet e marrëveshjes së Shën Stefanit dhe të Berlinit, i brengosën dhe i shqetësuan të gjithë shtetasit tanë, dhe sidomos shqiptarët, të cilët janë të njohur për atdhedashuri dhe për ndjenja të flakta kombëtare. Sidomos dorëlidhësit e madhe që tregoi Perandoria Osmane ndaj Marrëveshjes së Berlinit, domethënë, meqë vendet që dëshirohet t'i jepen Serbisë, Malit të Zi dhe Greqisë janë pjesë përbërëse të Shqipërisë, ata që të parët e ndien këtë situatë, janë shqiptarët. Prandaj, ata u dërgonin vazhdimisht telegrame Kongresit dhe kabineteve të Fuqive të Mëdha dhe protestonin kundër copëtimit të atdheut të tyre. Kërkesat e tyre nuk u përfillën fare dhe ata as që i konsideruan si njerëz, por si një masë kafshësh. Kur shqiptarët mësuhan se tokat e tyre u janë dhënë të tjerëve, shqiptarët u prekën në sedër dhe në ndjenjat e tyre kombëtare, dhe ata kishin marrë vendim që të mos u nënshtroheshin vendimeve të Kongresit"⁴.

Samiu para se të flas konkretisht për vrasjen, bën një prezantim të gjendjes aktuale në tokat shqiptare, përshkruan rrezikun dhe tendencat që me marrëveshje të të tjerëve, pa u përfillur fare shqiptarët të coptohen tokat shqiptare në të mirë të shteteve fqinje sllavo-ortodokse, siç edhe ngjan më vonë dhe ato probleme edhe sot barten në skenën politike të Ballkanit ngase më shumë se

³ Sh. S a m i, *Terxhuman-i Shark*, nr. 135, 31. 8 (12. 9.) 1878, f. 1.

⁴ Sh. S a m i, po aty.

gjysma e trojeve shqiptare ende janë nën thundrrat e pushtuesve sllavo-ortodoks me bekimin e Fuqive të Mëdha. Në veçanti Samiu, kritikon dorëlibërshin e Perandorisë Osmane që të tjerëve t'ua jap tokat shqiptare, prandaj edhe u bënë me dije se shqiptarët do t'i mbrojnë tokat e tyre dhe se nuk do t'i nënshtroheshin vendimeve të Kongresit. Ky ishte edhe qëndrim i Lidhjes Shqiptare.

Në vazhdim Samiu pasi thotë se shqiptarët janë të njohur për mendim të paluhatshëm dhe për këmbëngulësi, sidomos malësorët, të cilët janë në gjendje të paorganizuar e të paqytetëruar fare, por që janë trima me shkathtësi të jashtëzakonshme luftarake, për të arsyetuar veprimin e tyre me rastin e ngjarjes së Gjakovës, manipulon me fjalët se popullata e thjeshtë nuk i kupton detyrimet dhe nevojat e kohës dhe fatkeqësitë e këtilla që ndodhin sipas fatit, gjithnjë ua mbathin atyre që janë në pushtet, komandantëve dhe delegatëve, do të thotë paaftësisë dhe padinjitetit të tyre, dhe shumë herë tradhtisë së tyre. Prandaj, thotë Samiu, edhe shqiptarët, ashtu sikur këtë humbje ua kanë mveshur paaftësisë dhe tradhtisë, poash-tu edhe fajin e vendimeve të Kongresit në dëm të së drejtës sonë, kryesisht ua kanë mveshur përfaqësuesve të Perandorisë në atë Kongres, dhe vazhdon: "Kurse Mehmet Ali pasha i ndjerë, kishte qenë edhe në Danub (në luftën ruso - turke 1877 - 1878) komandan-t, edhe në Kongres delegat. Kur e panë se kishte ardhur që personalisht t'i dorëzonte vendet që do t'i jepeshin Serbisë dhe Malit të Zi, disa njerëz mendjelehtë, sikur ata që nga dëshprimi nuk dinë se ç'flasin, patën guximin ta ngopnin popullin me fjalë injorante, sikur: "Ja ky është ai që një pjesë të Rumelisë ia ka dorëzuar Rusisë dhe ai që në Kongres u ka shitur vatanin tonë serbëve dhe malaze-zëve, dhe tash ka ardhur që tokat të cilat i ka shitur, t'i dorëzojë me dorën e vet!"⁵.

Sado që Samiu këtu përdor fjalët "disa njerëz mendjelehtë, injorantë" etj., ai akuzon pashain, pra edhe pushtetin turk, për shitjen e tokave shqiptare, dhe duke fajësuar dikend që ky popull kish-te mbetur i paditur e në gjendje të mjeruar, thotë: "Kur dëgjonin

⁵ Sh. S a m i, po aty.

fjalë të këtilla le të mendohet pra, se ç'mund të bënin në këtë situatë malësorët e paditur, të cilët ishin të armatosur me pushkë martina dhe që janë në një gjendje të mjeruar e të dëshpëruar"⁶.

Duke vazhduar të numërojë shkaqet e ngjarjes së Gjakovës, Samiu numëron edhe disa faje të Mehmet Ali pashës dhe thekson: "Gjithashtu, kishte shkaqe të tjera të forta. Mehmet Ali pasha i ndjerë, njëherë në Prizren kishte pushkatuar disa qindra shqiptarë, po ashtu edhe në Shkodër gabimisht apo me qëllim, sidoqoftë, për një ushtar të vrarë, i kishte detyruar ushtarët të shtinin mbi disa malësorë dhe të gjithë i kishin vrarë. Po kështu kishte vepruar edhe në Bosnjë ndaj shqiptarëve. Për shkak se shqiptarët, sidomos shqiptarët e atyre krahinave, hakmarrjen e konsiderojnë obligim të domosdoshëm, nuk ka dyshim se kjo për të afërmit e miqtë e disa qindra të vrarëve do të ishte gjetja e rastit të pritur për të marrë hakun"⁷. Dhe pastaj duke shtuar se krahës këtyre, edhe origjina e të ndjerit të përmendur, ishte bërë shkak për përforsimin e dyshimeve, të cilët nuk dinin për konvertimin e tij dhe postet që kishte në Perandorinë Osmane thekson: "Ja, pra këto janë shkaqet që nxitën atentatin e shqiptarëve të Gjakovës dhe të viseve përreth saj ndaj Mehmet Ali pashës dhe deshën të mbronin vendet që Mehmet Ali pasha e kishte për detyrë t'ua dorëzonte Serbisë dhe Malit të Zi"⁸.

Siç do të shohim në vazhdim, Samiu edhe më e fajëson Mehmemet Ali pashën dhe kokëfortësinë e tij që përkundër vërejtjeve të shkojë në Gjakovë e vlerëson si thirrje e exhelit, e që njëherit edhe vrasja e tij është edhe fillimi i konfrontimit direkt të Lidhjes Shqiptare me pushtetin turk që do të zgjas deri më 1881 kur definitivisht mposhtet Lidhja Shqiptare. Kështu Samiu shkruan: "Dhe derisa vazhdimisht ia tërhiqnin vërejtjen, qoftë anëtarët e Këshillit të Lidhjes, qoftë paria tjetër, që të mos shkonte për shkak të shqetësimit të popullsisë së Gjakovës dhe të viseve përreth, Mehmet Ali pasha nuk u vuri veshin fare këtyre vërejtjeve dhe pati

⁶ Sh. S a m i, po aty .

⁷ Sh. S a m i, po aty .

⁸ Sh. S a m i, po aty .

shkuar. Dhe futja e tij me pesëdhjetë ushtarë kalorës në mesin e malësorëve, të cilët ishin të tronditur e të shqetësuar, nuk mund të shpjegohet ndryshe veçse thirrje e exhelit"⁹.

Ndërsa në përmbledhje të këtij shkrimi Samiu konstaton: "Shkurtimisht, shkaqet e kësaj tragjedie qëndrojnë në trimërinë e malësorëve, të cilët nga injoranca atë e kanë orientuar në mendime të gabuara dhe në faktin se Mehmet Ali pasha nuk kishte përfillur vërejtjet e arsyeshme dhe nuk kishte vepruar me kujdes. Dhe duke e vlerësuar si veprim të marrë, pa menduar dhe me hidhërim, si dhe nga fakti se me Mehmet Ali pashën ishte vrarë edhe Abdullah pasha, i cili qe një nga anëtarët e Këshillit Qendror të Lidhjes dhe udhëheqës i Gjakovës me rrethinë, përfundon se, këtë krim t'ua mveshësh shqiptarëve në përgjithësi dhe kësaj t'i japësh ngjyrë të një çështjeje shqiptare e të akuzosh pa të drejtë me faj shumë të vrazhdë një komb besnik - është veprim kundër interesave të Perandorisë dhe në shërbim të armiqëve të atdheut"¹⁰.

Meqë ngjarja e Gjakovës kishte nxitur reagime të shumta, Samiu detyrohet edhe më të merret me këtë ngjarje, sidomos detyrohet të polemizojë me ata që këtë ngjarje e kanë trajtuar si rebelim të shqiptarëve kundër Perandorisë Osmane dhe që për këtë vrasje mundohen t'i përshkruajnë fajësinë kolektive popullit shqiptarë. Kështu Samiu shkruan: "Kur kemi përmendur shkaqet që kanë pasur për pasojë ngjarjen e Gjakovës, popullin shqiptar nuk e kemi cilësuar si gazeta "Neologos" me epitete: rebel, të pagdhundur, të egër, mizor, tradhtar ..., porse këtë faj ia kemi lënë vetëm shqetësimit, zemërimit dhe injorancës së malësorëve të Gjakovës në një anë, dhe pakujdesisë së të ndjerit të përmendur, në anën tjetër", dhe vazhdon: "Gazeta "Neologos", e cila nuk njeh detyrë tjetër veçse të kërkojë përfitimin e Greqisë në dëm të Perandorisë Osmane, e cila hajdutët grekë dhe të krishterë, të cilët në anët e Tërhallës dhe të Manastirit i djegin njerëzit me naftë vetëm për t'ua marrë mallrat, i shikon si liridashës e atdhedashës dhe për ta atributin e heroit e

⁹ Sh. S a m i, po aty .

¹⁰ Sh. S a m i, po aty .

sheh të përshtatshëm. Kurse patriotizmin e kryengritësve shqiptarë, të cilët kanë kapur armët që të mos ia lënë armikut tokat e veta dhe për t'i mbrojtur e për t'i ruajtur të drejtat e Perandorisë, e konsideron si rebelim dhe keqbërje ndaj Perandorisë. Një faj të disa malësorëve, përsëri të ngritur nga patriotizmi dhe dashuria e madhe ndaj atdheut, por nga një patriotizëm e dashuri vatani të përzier me injorancën, mundohet t'ia mveshë popullit shqiptar në përgjithësi¹¹.

Në një artikull tjetër që Samiu e boton në *Terxhuman-i Shark* pasi që flitet gjërë e gjatë për qëllimin dhe detyrat e Lidhjes Shqiptare, në momentin më kritik kur Kongresi i Berlinit nuk i përfilli fare kërkesat e tyre që të mos cenohej integriteti territorial i Shqipërisë, që t'u njiheshin të drejtat shqiptarëve, përsëri flitet për vrasjen e Mehmet Ali pashës, i cili - siç thuhet në artikull, kishte ardhur t'i realizoj vendimet e Kongresit për coptimin e trojeve shqiptare dhe për shkatërrimin e racës shqiptare, dhe pasiqë shpjegohet se kur arriti atje Mehmet Ali pasha, shqiptarët ia tërhoqën vërejtjen se nuk kishte siguri dhe se duhej të tërhiqej prej andej, dhe për t'u larguar nga Gjakova i dhanë një afat, në vazhdim thuet: "Për shkak të guximit dhe trimërisë, Mehmet Ali pasha nuk desh të përfillte shqiptarët dhe mendoi se ajo që një formë për ta frikësuar dhe për ta kërcënuar. Për këtë arsye ai nuk shkoi vetë dhe për të shfaqur kërcënimin ndaj kërcënimit, solli ushtrinë". Dhe artikulli përfundon me konstatimin: "Jazëk që një faj të tij për shkak se e nënçmoi vendimin e një kombi që ishte në gjendje të dëshpëruar, e pagoi me jetë. Ky është një mësim për ata që hypin në anije e hyjnë në një det të panjohur vetëm duke u mbështetur në fuqinë dhe autoritetin e vet"¹².

¹¹ . Sh. S a m i, *Terxhuman-i Shark*, nr. 139, 5 (17) shtator 1878, f. 2.

¹² . Sh. S a m i, *Terxhuman-i Shark*, nr. 143, 9 (20) shtator 1878, f. 4.

Sami Frashëri – the murder of Mehmet Ali Pasha

s u m m a r y

Regarding the murder of M. Ali Pasha, Sami Frasheri has written that the reason of this tragedy is mainly the heroism of the highlanders, and fact that M. Ali Pasha had not taken into account their objections and not act cautiously. Sami Frasheri opposes the estimation that the highlanders act in Gjakova be an Albania wide sedition directed towards the Empire.

As we can see from these documentes, Sami gives a clear vision to the Turkish reader about the real situation in the Albanian provinces. He accuses Mehmet Ali Pasha for being careless, and tries to reason the action of the Albanians their anger they expressed towards Ali Pasha. At the same time tries to express the stand of the Albanian League trying to protect the Albanian territories by using force. The neighbouring states were trying to take these regions based on the blessing they made in the Berlin Congress. He criticizes the Osman Empire for the miserable condition of the Albanians and for selling the Albanian territory for temporary interests.